

Віра Галуцько, к. ю. н.

КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ: АДМІНІСТРАТИВНО ПРАВОВІ ЧИННИКИ НА ПРИКЛАДІ СЛІДЧИХ ОРГАНІВ

The article proved that administrative responsibility for corruption offences, consists of conditional triad homogeneous content action for violation of special restrictions aimed at preventing and combating corruption; violations of financial control; not taking measures to prevent and combat corruption. It was found that officers may be subjects of the investigation units of the three groups of the aforementioned groups of offences. Requested to authorities who are fighting against this negative phenomenon, improve the style and methods of work, to develop clear criteria for evaluating the performance of business units, to improve communication, communicate with the public. So it is proposed to ensure their functioning in accordance with the standards of the countries of the European Union.

Актуальність. Сучасний період розвитку нашої держави характеризується глибоким реформуванням політичних, економічних, духовних та організаційних підвалин життя суспільства, що має сприяти ідеям демократії та верховенства права в житті суспільства, наданню гарантій захисту прав і свобод людини, що, у свою чергу, свідчитиме про готовність нашої держави виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання. Демократичні перетворення в Україні супроводжуються складними процесами реформування, одна із складових цього процесу є боротьба з корупцією й злочинністю. Актуальність боротьби з корупцією визначив і Президент України П. О. Порошенко в промові на інавгурації 7 червня 2014 року. Корупція – вкрай негативне явище, що є одним з основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці, демократичному розвитку держави. Своїм існуванням вона суттєво обмежує конституційні права і свободи людини, непоправно шкодить моральним засадам нації, іміджу нашої держави як в національному, так і в міжнародному вимірі.

В умовах відсутності протидії вона швидко охоплює органи державної влади, місцевого самоврядування, негативно впливає на всі сторони суспільного життя. Дієве застосування правоохоронними органами, органами державної влади всіх рівнів вимог Закону України «Про боротьбу з корупцією», інших законів, спрямованих на протидію цьому явищу, є необхідною передумовою запобігання корупції, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків, притягнення до відповідальності винних у вчиненні корупційних діянь. Проблема корупції, безумовно, не тільки наше, суто українське

явище, а явище зі світовим ім'ям. Як свідчить історія, корупція має свої давні джерела, традиції і фактично супроводжує державу від самого початку її виникнення. Суспільство, що складається з індивідуумів, заражених корупцією, перетворюється на суспільство, де корупція стає нормальним явищем, традицією.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми в галузі боротьби з корупцією розглядали у своїх працях В. Б. Авер'янов, Л. І. Аркуша, О. М. Бандурка, І. І. Басецький, В. Т. Білоус, В. М. Гаращук, В. Л. Грохольський, О. Ф. Долженков, О. О. Дульський, В. В. Дурдинець, М. І. Камлик, І. П. Козаченко, А. Т. Комзюк, М. В. Корнієнко, Я. Ю. Кондратьєв, О. В. Кузьменко, М. І. Мельник, О. П. Рябченко, М. І. Хавронюк, В. І. Шакурн, І. Р. Шинкаренко та ін.

Мета статті полягає в тому, що аналізується виникнення корупції як соціального явища в Україні, причини її виникнення у слідчих підрозділах та робиться спроба сформулювати пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності слідчих органів.

Виклад основного матеріалу. Про шкідливість корупції сказано багато. Вона може призвести до максимального зниження ефективності багатьох урядових програм і заходів, економічного занепаду та різкого зниження рівня життя народу в країні, невинного розмежування за прибутками та умовами життя тощо. Все це примушує шукати правові механізми та шляхи вирішення цієї непрості комплексної проблеми. Як свідчать результати досліджень, складність розуміння і визначення шляхів ефективного запобігання та безпосередньо боротьби з корупцією певною мірою зумовлені взаємодією політичних, правових, економічних, соціальних і психологічних чинників, що на сьогодні визначає феномен корупції як соціально-психологічного явища. Це зумовлює необхідність пошуку і вивчення психологічних складових вищевказаного феномена, визначення їх місця і ролі в механізмі корупційних діянь як на рівні суспільної, так і на рівні індивідуальної свідомості.

При формуванні теоретичних засад взаємодії в галузі боротьби з корупцією важливим є з'ясування поняття цього явища. Необхідно зауважити, що неоднозначність тлумачення терміна «корупція» та значна кількість її форм не завжди дозволяють чітко розмежовувати схожі за тими чи іншими ознаками з цим явищем суспільно небезпечні прояви, а також призводить до «розмитості» розуміння корупції як об'єкта наукового дослідження. Корупція (від лат. *corruptio* – розбещення, порча, підкуп) – одна з форм зловживання владою, пов'язана з підкупом посадових осіб. Слід відрізнити її від інших форм зловживання посадовими особами владою, не пов'язаних з

підкупом, наприклад розкрадання державного чи недержавного майна, створення без законних підстав переваг (привілеїв) для себе або для своїх близьких тощо¹.

В Україні на законодавчому рівні вперше закріплено загальноправові норми, яким властивий антикорупційний характер, у першій Конституції України гетьмана Пилипа Орлика 1710 року. У розділах 10-16 описуються діяння, співзвучні з термінами сьогодення, а саме: «...постановляємо, щоб панове полковники, сотники, отамани та інші військові і посполиті урядовці більше не наважувалися виконувати панщин та інших приватних робіт силами козаків і посполитих, а надто якщо ті люди не є їхніми безпосередніми підлеглими ані слугами: не посилати на сінокіс ані на жнива, не силувати готити греблі, не чинити над ними насильства захопленням ґрунтів чи примусом до невивідного їх продажу і не конфісковувати за ледь-яку провину все майно...» та «усе те лихо-утиски і грабунок бідного посполитого люду – корениться у честолюбстві захланних хабародавців. Не маючи на те право ані заслуг, а лише ненатлі будши жадобою власного зиску, вони заходяться купувати військові і посполиті посади, здобуваючи гетьманську прихильність принадами хабарів, і таким робом допинаються поза вільними виборами проти права і слушності до найвищих гідностей – полковничої булави та й інших посад. Тому суворо постановляємо, щоб ясновельможний гетьман не лакомився на жодні подарунки чи обіцянки і нікому не доручав полковничої булави чи інших військових і посполитих посадах з огляду на особисті стосунки та щоб силоміць на ті посади нікого не нав'язував». Це можна трактувати як зловживання службовим становищем та хабарництво².

У відомому тлумачному словникові С. І. Ожегов дає тлумачення корупції як «підкупу, хабарів, запродавства посадових осіб, політичних діячів»³. Б. В. Волженкін – як «соціокультурне явище, що полягає в руйнуванні влади, за якого державні (муніципальні) службовці й інші особи, уповноважені на виконання державних функцій, використовують своє службове становище, статус і авторитет обі-

¹ Омельченко, С. (2000). Корупція з точки зору різних культур світу. *Предпринимательство, хозяйство и право*, 3, 54-56.

² Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика 1710 рік. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. <<http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>>.

³ Ожегов, С.И. (1990). *Словарь русского языка: 70000 слов*. 23-е изд., испр. Москва: Русский язык.

йнятої посади в корисливих цілях для особистого збагачення або в групових інтересах»¹.

Всі ці визначення корупції свідчать про наявність різноманітних підходів до розуміння цього явища, прагнення фахівців дати універсальне поняття корупції з урахуванням усього розмаїття її проявів, а також про достатню увагу щодо розробки цієї категорії як юридичною наукою, так і з позицій низки соціальних дисциплін – економіки, політології, соціології та ін. Відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 року № 3206-VI за вчинення корупційних правопорушень особи, зазначені в ч. 1 ст. 4 Закону, притягуються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності в установленому законом порядку. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 року № 3207-VI до деяких законодавчих актів внесено зміни, а саме до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України, та надається таке поняття: «Корупція – використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей. У відповідності до цього Закону корупційним правопорушенням є умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчиненої особою, зазначеною у частині першій статті 4, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність»².

Так, А. І. Редька під корупційним правопорушенням розуміє «суспільно-небезпечне посягання на встановлений порядок здійснення особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданих їм повноважень, а саме протиправне, умисне діяння або бездіяльність, за яке законом України «Про боротьбу з корупцією»

¹ Волженкин, Б.В. (1998). *Коррупция*. Санкт-Петербург: С.-Петербур. юрид. ин-т Генер. Прокуратуры Рос. Федерации.

² Закон про засади запобігання і протидії корупції 2011 (Верховна Рада України) [втрата чинності відбудеться 26.04.2015]. *Голос України*, 107.

передбачено адміністративну й інші види відповідальності»¹, а М. І. Мельник корупційному правопорушенню дає визначення як «правопорушення, що полягає в неправомірному використанні особою, уповноваженою на виконання функцій держави, офіційно наданої їй влади, посадових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб (корупційні діяння), а також в інших діях, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм (інші діяння, пов'язані з корупцією)»².

До таких осіб належать і слідчі, що реалізують завдання кримінального судочинства й у своїй професійній діяльності застосовують положення кримінального процесуального законодавства. Слідчий – службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК)³.

Однак, на нашу думку, розпорошення слідства має цілу низку недоліків. І перший із них – усім відома і практично неприхована можливість впливу на об'єктивність досудового слідства. Це відбувається насамперед тому, що слідчі підпорядковуються не тільки начальникам підрозділів, але й начальникам органів, до складу яких входять слідчі підрозділи. Оскільки єдина система досудового слідства досі не створена, є причини, що зумовлюють такий стан речей, але навряд чи ці проблеми полягають у фінансуванні нового органу⁴. Затягування зі створенням єдиної системи може бути викликано небажанням керівництва вищезазначених правоохоронних органів позбавлятися важелів впливу на досудове слідство, оскільки вважають, що процес відокремлення неминуче призведе до виходу системи органів досудового слідства з-під контролю, до свавілля з боку слідчих, збільшить рівень корупції та спричинить інші негативні наслідки.

¹ Редька, А. (1998). Деякі питання практики застосування Закону України «Про боротьбу з корупцією». *Коментар судової практики в кримінальних та адміністративних справах*. Київ: Юрінком Інтер, 204.

² Мельник, М.І. (2001). *Корупція: сутність, поняття, ознаки, заходи протидії*. Київ: Атіка.

³ Тацій, В.Я. (ред.) (2012). *Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 1*. Харків: Право.

⁴ Романов, О.Р. (2004). Досудове слідство: законодавчі аспекти. *Юридичний журнал*, 11, 34.

Окрім того, суб'єктивними елементами виникнення корупції у слідчих підрозділах є прагнення до визнання; відсутність відчуття власної неправоти при невеликих послугах; пов'язування особистих та службових стосунків; змішування службових завдань із додатковою діяльністю та при виконанні завдань і організації роботи; відсутнє використання механізмів контролю; нечітко визначені компетенції; концентрація процесів управління та прийняття рішень на одній особі. Все це тісно пов'язано з особистістю слідчого: рівнем його розвитку професійно значущих якостей, вимогами до професійної діяльності, прагненням до кар'єрного зростання, реальними можливостями обійняти більш високу посаду.

З метою усунення зазначеного негативу необхідно процесуальний контроль та нагляд покласти не тільки на прокуратуру, але й на суд, а відомчий контроль – на самі органи досудового слідства, і навряд чи рівень свавілля стане більший за теперішній.

Висновки. Отже, адміністративну відповідальність за корупційні правопорушення умовно можна розподілити на такі три групи: 1) порушення спеціальних обмежень, спрямованих на запобігання та протидію корупції; 2) порушення вимог фінансового контролю; 3) невжиття заходів щодо запобігання та протидію корупції. Працівники слідчих підрозділів можуть бути суб'єктами всіх трьох груп вищезазначених правопорушень.

Органам, які ведуть боротьбу з цим негативним явищем, необхідно вдосконалювати стиль і методи керівництва, виробити чіткі, зрозумілі критерії оцінки роботи структурних підрозділів, покращити взаємодію, налагодити взаємодію з населенням. Щоб правоохоронні й судові органи успішно виконували покладені на них законодавством повноваження й обов'язки, їх слід реформувати, щоб вони відповідали європейським та світовим стандартам.